

Következmény, okság és szintaktikai variánsok a középmagyar kortól napjainkig – ezzel tanúsítva az innovációt(?)

Varga Mónika
MTA Nyelvtudományi Intézet

Az előadás a határozói igeneves és az igével konstruált szerkezetek variációjának egy esetével foglalkozik. Az alábbi mondattípusról lesz szó részletesen:

(1a) A termék D-vitamint tartalmaz, *(így) biztosítja* a kalcium beépülését a csontokba.

(1b) A termék D-vitamint tartalmaz, *(így) biztosítva* a kalcium beépülését a csontokba.

Az (1b) mondatban látható igeneves szerkezet mint típus napjaink nyelvhasználatában igen bevettnek, rendszerszerűnek mondható (a Magyar Nemzeti Szövegtár alapján több ezer előfordulás adathozható a különféle regiszterekben). A funkcionális variációt a két megoldás egymás mellett előfordulása is igazolja:

(2) A férfiak harcoltak, a nők pedig a gyárakban dolgoztak, *így* sokkal nagyobb mobilitásra *tettek szert, ezzel* saját pénzt és szociális szabadságot *nyerve*. (MNSZ)

A jelenség ugyanakkor mind a szinkrón szerkezeti és használati jellemzőket tekintve, mind az alakulástörténet szempontjából feltárást, magyarázatot igényel. Jelen előadás ötvözi a hagyományos történeti-leíró megállapítások tanulságait (Károly 1955, 1956, 1958, Rácz 1963, 1992) az újabb megközelítésekkel, elméletekkel, elsősorban a verbalizáció és a grammatikalizáció fogalmain keresztül (Fanego 2004, Killie–Swan 2009, Fonteyn–Cuyckens 2013, Aarts–Wallis–Bowie 2018).

A diskurzusfunkció meghatározása maga is vizsgálat tárgya, ugyanis a szakirodalomban nincs konszenzus ezen a téren (az egyidejűségtől az értelmező/specifikáló olvasaton át a mód és a következmény kifejezése egyaránt felmerül). Jelen elemzés egyik hipotézise, hogy a releváns funkció-meghatározás skaláris módon írható le, megerősítve az oksági viszonyok (cél, következményes jelentéstartalom, következtető viszony) képlékeny és kontextusfüggő voltát.

A történeti magyarázatot tekintve egy további hipotézise az elemzésnek az, hogy az egyes határozói körülményeket kifejező kapcsolóelemek kialakulásakor megfigyelhető szemantikai-pragmatikai változások (amelyek szintaktikai változással is járnak), analógiásan alkalmazhatók a határozói igeneves szerkezet funkcióbővülésének leírására. További hipotézis, hogy a tagmondatsorrend meghatározó szerepű a funkció rögzülését tekintve. A változás a középmagyar korszak magánéleti regiszterében már kimutatható (a Történeti magánéleti korpusz, valamint manuális gyűjtések alapján).

Az igés konstruálással való megfeleltetés felveti az igeneves szerkezetet tartalmazó tagmondat finit jellegének vizsgálatát is (a finitséget a tagmondat tulajdonságaként és skalárisan leírva, vö. Cristofaro 2007). Az angol nyelvű megfelelők kapcsán fél-mellérendelő (*semi-coordinated*) viszonyt figyel meg a szakirodalom (Killie–Swan 2009, Fonteyn–Cuyckens 2013 és az ő hivatkozásaik). Az előadás kitekintésként mutat rá arra, hogy a magyar adatokra a beágyazottság tekintetében ugyancsak a skalaritás jellemző.

Válogatott irodalom

Aarts, Bas – Wallis, Sean – Bowie, Jill 2018. *-Ing clauses in spoken English: structure, usage and recent change*. In: Elena, Seoane – Acuña-Fariña, Carlos – Palacios-Martínez, Ignacio (eds.) *Subordination in English: Synchronic and Diachronic Perspectives*. De Gruyter, Berlin–Boston, 129–154.

- Cristofaro, Sonia 2007. Deconstructing Categories: finiteness in a functional-typological perspective. In: Nikolaeva, Irina (ed.) *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford University Press, Oxford, 91–115.
- Fanego, Teresa 2004. Multiple sources in language change: the role of free adjuncts and absolutes in the formation of English ACC-*ing* gerundives. In: Höglund, Mikko – Rickman, Paul – Rudenko, Juani – Ham, Jukka (eds.) *Perspectives on Complementation. Structure, Variation and Boundaries*. Palgrave Macmillan, 179–205.
- Fonteyn, Lauren – Cuyckens, Hubert 2013. The development of free adjuncts in English and Dutch. *Leuven Working Papers in Linguistics* 12: 160–195.
<https://www.arts.kuleuven.be/ling/workingpapers/papers/pdf-files/lwpl13>
- Károly Sándor 1955. A határozói igenév szórendjéhez. *Magyar Nyelv* 51: 36–40.
- Károly Sándor 1956. *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor 1958. *Az értelmező és az értelmezői mondat a magyarban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Killie, Kristin – Swan, Toril 2009. The grammaticalization and subjectification of adverbial *-ing* clauses (converb clauses) in English. *English Language and Linguistics* 13:3: 337–363.
- Rácz Endre 1963. *A magyar nyelv következményes mondatai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rácz Endre 1995. Nem mondatrészkifejtő sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok. In: Benkő Loránd (főszerk.) – Rácz Endre (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 694–718.